

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران شمال
دانشکده مدیریت و علوم اجتماعی
پایان نامه کارشناسی ارشد "MA"
گرایش جامعه شناسی

عنوان

بررسی جامعه شناختی عوامل اجتماعی موثر بر ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی در افراد
(بررسی موردی سرپرستان خانوار منطقه پنج تهران)

زمستان ۱۳۸۷

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۱	چکیده.....
۲	مقدمه.....
	فصل اول: کلیات تحقیق
۴	۱-۱- بیان مسئله.....
۸	۲-۱- اهمیت تحقیق.....
۱۱	۳-۱- سوالات تحقیق.....
۱۱	۱-۳-۱- سوالات اصلی.....
۱۱	۲-۳-۱- سوالات فرعی.....
۱۲	۴-۱- اهداف تحقیق.....
۱۲	۱-۴-۱- اهداف اصلی.....
۱۲	۲-۴-۱- اهداف فرعی.....
	فصل دوم: پیشینه و مبانی نظری
۱۵	۱-۲- پیشینه مفهوم سرمایه اجتماعی.....
۲۲	۱-۱-۲- پیشینه تحقیقات خارجی.....
۳۰	۲-۱-۲- پیشینه تحقیقات داخلی.....
۳۹	۲-۲- مبانی نظری.....
۴۳	۱-۲-۲- پیر بوردیو.....

- ۴۶.....جیمز کلنن-۲-۲-۲
- ۵۴.....رابت پاتنام-۳-۲-۲
- ۶۶.....فرانسیس فوکویاما-۴-۲-۲
- ۷۳.....لین-۵-۲-۲
- ۷۸.....گلیزر، لایسون و ساکردوت-۶-۲-۲
- ۸۰.....برم و ران-۷-۲-۲
- ۸۱.....افه و فوش-۸-۲-۲
- ۹۵.....جمع بندی چارچوب نظری-۳-۲-۲
- ۱۰۱.....فرضیات تحقیق-۴-۲-۲
- ۱۰۳.....مدل تحقیق-۵-۲-۲

فصل سوم: مباحث روش شناسی تحقیق

- ۱۰۵.....۱-۳-جامعه آماری، حجم نمونه و شیوه نمونه گیری
- ۱۰۵.....۱-۱-۳-جامعه آماری
- ۱۰۵.....۲-۱-۳-حجم نمونه
- ۱۰۵.....۳-۱-۳-شیوه نمونه گیری
- ۱۰۸.....۴-۱-۳-واحد تحلیل
- ۱۰۹.....۲-۳-متغیرهای تحقیق
- ۱۰۹.....۱-۲-۳-متغیر وابسته و معرف های آن
- ۱۱۵.....۲-۲-۳-متغیرهای مستقل و معرف های آن
- ۱۱۷.....۳-۳-تعریف مفاهیم و متغیرهای تحقیق

۷۵.....	۳-۴- روش تحقیق
۱۱۲۹.....	۳-۵- نحوه سنجش متغیرها و ابزار جمع آوری داده ها
۱۳۱.....	۳-۶- شیوه سنجش روایی و اعتبار
۱۳۳.....	۳-۷- روش تجزیه و تحلیل داده ها
۱۳۴.....	۳-۸- تست مقدماتی ابزار و اصلاح نهایی ابزار تحقیق
۱۳۴.....	۳-۹- زمان تکمیل و جمع آوری پرسشنامه

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها

۱۱۳۶.....	مقدمه
۱۳۶.....	۴-۱- یافته های توصیفی پژوهش
۱۶۳.....	۴-۲- یافته های تبیینی پژوهش
۱۱۶۹.....	۴-۲-۱- تحلیل رگرسیون
۱۷۱.....	۴-۲-۲- تحلیل مسیر

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۱۷۴.....	۵-۱- نتیجه گیری
۱۸۶.....	۵-۲- پیشنهادات
.....	۵-۳- فهرست منابع
.....	۵-۴- چکیده انگلیسی
.....	۵-۶- پیوست ها

«فهرست جدول ها»

- ۱-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس..... ۱۳۷
- ۲-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گروه های سنی ۱۳۸
- ۳-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات..... ۱۳۹
- ۴-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب طول مدت اقامت در شهر تهران..... ۱۴۰
- ۵-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تعداد اعضای خانواده..... ۱۴۱
- ۶-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب نوع مالکیت منزل مسکونی..... ۱۴۲
- ۷-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضع شغل دوم..... ۱۴۳
- ۸-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب اشتغال همسر..... ۱۴۴
- ۹-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان درآمد..... ۱۴۵
- ۱۰-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان روابط خویشاوندی ۱۴۶
- ۱۱-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تجربه در طول زندگی..... ۱۴۷
- ۱۲-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تماشای تلویزیون در طول یک هفته ۱۴۸
- ۱۳-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مطالعه روزنامه در طول یک هفته..... ۱۴۹
- ۱۴-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مطالعه کتاب در طول یک هفته..... ۱۵۰
- ۱۵-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان استفاده از اینترنت در طول یک هفته ۱۵۱
- ۱۶-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان دین باوری و تعهدات دینی..... ۱۵۲
- ۱۷-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان فردگرایی ۱۵۳
- ۱۸-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان کاربرد زور در گروه ها و شبکه های اجتماعی..... ۱۵۴
- ۱۹-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مسافت سفر در طول یک سال..... ۱۵۵
- ۲۰-۴ جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان هزینه سفر در یک سال..... ۱۵۶

- ۱۵۷..... جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ماهیت شغل ۲۱-۴
- ۱۵۸..... جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب طبقه اجتماعی ۲۲-۴
- ۱۵۹..... جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت شغلی ۲۳-۴
- ۱۶۰..... جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب امنیت شغلی ۲۴-۴
- ۱۶۱..... جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان اوقات فراغت ۲۵-۴
- ۱۶۲..... جدول توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان سرمایه اجتماعی ۲۶-۴
- ۱۶۳..... جدول فرضیات تایید شده در ضریب همبستگی پیرسون ۱-۲-۴
- ۱۶۴..... جدول فرضیات تایید شده در آزمون t ۲-۲-۴
- ۱۶۵..... جدول فرضیات رد شده در ضریب همبستگی پیرسون ۳-۲-۴
- ۱۶۸..... جدول فرضیات رد شده در آزمون t ۴-۲-۴
- ۱۶۹..... جدول آماره های رگرسیونی و برازش مدل رگرسیونی ۵-۲-۴
- ۱۷۰..... جدول عناصر متغیرهای درون معادله برای پیش بینی میزان سرایه اجتماعی ۶-۲-۴

«فهرست نمودارها»

- ۱۳۷..... نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب جنس ۱-۴
- ۱۳۸..... نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب گروه های سنی ۲-۴
- ۱۳۹..... نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تحصیلات ۳-۴
- ۱۴۰..... نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب طول مدت اقامت در شهر تهران ۴-۴
- ۱۴۱..... نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تعداد اعضای خانواده ۵-۴
- ۱۴۲..... نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب نوع مالکیت منزل مسکونی ۶-۴
- ۱۴۳..... نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضع شغل دوم ۷-۴

- ۸-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب اشتغال همسر..... ۱۴۴
- ۹-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان درآمد..... ۱۴۵
- ۱۰-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان روابط خویشاوندی ۱۴۶
- ۱۱-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب تجربه در طول زندگی..... ۱۴۷
- ۱۲-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان تماشای تلویزیون در طول یک هفته..... ۱۴۸
- ۱۳-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مطالعه روزنامه در طول یک هفته..... ۱۴۹
- ۱۴-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مطالعه کتاب در طول یک هفته..... ۱۵۰
- ۱۵-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان استفاده از اینترنت در طول یک هفته ۱۵۱
- ۱۶-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان دین باوری و تعهدات دینی..... ۱۵۲
- ۱۷-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان فردگرایی ۱۵۳
- ۱۸-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان کاربرد زور در گروه ها و شبکه های اجتماعی. ۱۵۴
- ۱۹-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان مسافت سفر در طول یک سال..... ۱۵۵
- ۲۰-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان هزینه سفر در یک سال..... ۱۵۶
- ۲۱-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ماهیت شغل ۱۵۷
- ۲۲-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب طبقه اجتماعی ۱۵۸
- ۲۳-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت شغلی..... ۱۵۹
- ۲۴-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب امنیت شغلی ۱۶۰
- ۲۵-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان اوقات فراغت ۱۶۱
- ۲۶-۴ نمودار توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان سرمایه اجتماعی ۱۶۲

چکیده

سرمایه اجتماعی ویژگی هایی از یک جامعه یا گروه اجتماعی است که ظرفیت سازماندهی جمعی داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسایل عمومی را افزایش می دهد و بیانگر ذخایری برآمده از روابط اجتماعی است که کنش کنشگران را بارور و مستعد میسازد. در این رساله مسئله و هدف محوری، سنجش سرمایه اجتماعی سرپرستان خانوار منطقه ۵ تهران و عوامل اجتماعی موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی در آنها می باشد. در چارچوب نظری علاوه بر بررسی ریشه های جامعه شناختی سرمایه اجتماعی، عمده ترین تحولات نظری این مقوله با استناد به آثار اندیشمندانی چون بوردیو، کلمن، پاتنام و فوکویاما و نظریه پردازانی (لین، برم و ران، افه و فوش و گلنزر، لایسون و ساسردوت) که به بررسی نظری و تجربی عوامل موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی پرداخته اند، بررسی شده است. سرمایه اجتماعی با چهار شاخص اعتماد و قابلیت اعتماد، نوع هنجارها، عضویت در شبکه های اجتماعی و آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی عملیاتی شده و ۲۲ عامل به عنوان عوامل موثر (متغیر مستقل) بر سرمایه اجتماعی در نظر گرفته شد. با روش پیمایشی و ابزار پرسشنامه، مصاحبه حضوری از ۳۹۸ نفر از سرپرستان خانوار منطقه ۵ تهران که از فرمول نمونه گیری کوکران و به روش نمونه گیری تلفیقی (خوشه ای و تصادفی ساده) انتخاب شدند اطلاعات گردآوری شد؛ روایی صوری و نیز با آزمون مقدماتی پرسشنامه روی ۴۰ نفر از حجم نمونه، اعتبار پرسشنامه (آلفای کرونباخ) به دست آمد. اطلاعات جمع آوری شده با کمک نرم افزار SPSS با استفاده از روش های آماری توصیفی و تبیینی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند. نتایج تحقیق نشان می دهد که متغیرهای دین باوری و تعهد دینی، روابط خویشاوندی و کاربرد زور و اجبار در گروه ها و شبکه های اجتماعی تاثیر مستقیم بر سرمایه اجتماعی دارد؛ و میزان سرمایه اجتماعی سرپرستان خانوار منطقه ۵ تهران در حد پایین تر از متوسط قرار دارد.

مقدمه

انسانها برای تامین نیازها و اهداف، از طریق مجموعه ای از شبکه های مختلف اجتماعی با یکدیگر رابطه برقرار می کنند. شبکه ها به عنوان منابعی هستند که می توانند به تشکیل سرمایه اجتماعی منجر شوند. ارتباطات اجتماعی هنگامی می توانند به مثابه «سرمایه اجتماعی» عمل کنند که مبتنی بر اعتماد متقابل بوده و تحت تاثیر ارزش ها و هنجارهای مشترکی که افراد جامعه در آن شریکند، باشند. مهم ترین هدف ایجاد شبکههای اجتماعی، افزایش مشارکت فرد در ارتباط با دیگران میباشد. سرمایه اجتماعی روابط میان افراد را به شیوه ای دگرگون می کند که کنش و کنش جمعی را تسهیل و تقویت کند و هر چه این روابط استحکام بیشتر و کیفیت و کمیت بالاتری داشته باشد، شاهد دستیابی به اهداف جمعی در مدت زمان کوتاه تر و هزینه کمتر خواهیم بود. در واقع سرمایه اجتماعی مجموعه های از موسسات و گروه های میان روابط افقی مردم است که افراد را از فردیت خود خارج و به هم می پیوندد. به عبارتی می توان گفت که اگر در درون گروه های اجتماعی، هنجارهای موثر و نیرومندی وجود داشته باشد که مطابق با آن فرد منابع شخصی را رها کرده و به سوی جمع عمل کند، سرمایه اجتماعی شکل خواهد گرفت. سرمایه اجتماعی در پی آن است که افراد عضو شبکههای اجتماعی را به همکاری و اعتمادپذیری بیشتری در برخورد هایشان تشویق کند و آنها را از شرایط متمیزه و انفرادی بیرون آورد تا بتواند ظرفیت سازماندهی جمعی داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسایل عمومی را افزایش دهد. با این توضیح شاید بتوان گفت که سرمایه اجتماعی، تنها در درون گروه، انجمن یا شبکه اجتماعی تولید می شود. با استفاده مناسب از سرمایه اجتماعی، زمینه برای تولید و تقویت آن فراهم می شود و عدم استفاده از آن موجب تقلیل و نابودی آن می شود. در کل می توان سرمایه اجتماعی را منابع موجود در تعاملات اجتماعی و نظام هدفمند همکاری و همیاری میان اعضای جامعه دانست که باعث ایجاد شبکه های روابط معقولانه، حس اعتماد و مشارکت بین افراد یک جامعه می گردد و در نهایت به جامعه در دسترسی به هدف مشترک و حفظ انسجام کمک می کند.

فصل اول:

کلیات تحقیق

بیان مسئله

یکی از مفاهیم جامعه‌شناختی که در دو دهه گذشته در بررسی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی در جامعه مورد توجه گسترده‌ای قرار گرفته است، مفهوم «سرمایه اجتماعی»^۱ و راه کارهای ایجاد، حفظ و نگهداری آن می‌باشد. پیدایش فردگرایی توأم با تحولات تاریخی که به استقرار مدرنیته و صنعتی شدن جوامع انجامید، تاثیرات عمیقی بر رشد و تکوین اندیشه اجتماعی داشت. توجه مجدد به مسأله عمل جمعی در حوزه عمومی و رفتارها و گرایش‌های مقوم آن، از جمله رفتارهای داوطلبانه و دگرخواهانه از دغدغههای اصلی پیشگامان جامعه‌شناسی بوده است. سرمایه اجتماعی مفهومی است که به تمایز بین هنجارهای اجتماعی و ساختارهای موجود در هر جامعه که زمینه ساز اعمال دیگر خواهانه است، کمک میکند. رویارویی سنت و مدرنیته تبعاتی را با خود داشته است که تاثیرش در همه ابعاد زندگی جوامع بشری دیده می‌شود و در این میان جامعه ایران و نهادهای اجتماعی و بالاخص نهاد خانواده تغییراتی را در خود پذیرفته اند. مطالعات مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان بیانگر اثرات منفی مدرنیسم و تاثیر آن در تضعیف و تغییر اخلاق و سرمایه اجتماعی در خانواده‌های ایرانی است؛ علایم این بحران را می‌توان در سست شدن روابط متقابل میان خانواده‌هایی که تحت عنوان یک شبکه خویشاوندی قرار داشتند و به وجود آمدن فردگرایی منفی و غیر عقلانی و رشد انواع آسیب‌های اجتماعی در جامعه ایران دریافت. کاهش مبادلات اجتماعی میان خانواده‌ها و ضعف روابط خانوادگی خود آسیب‌های اجتماعی- روانی فراوانی خواهد داشت.

تحقیقاتی که در زمینه سنجش و مطالعه سرمایه اجتماعی در ایران صورت گرفته، وضعیت سرمایه اجتماعی را نامطلوب ارزیابی می کنند که حاکی از فضای بی اعتمادی گسترده در سطح جامعه است؛ برای نمونه تاجبخش و همکارانش در «بررسی مقدماتی کاربرد نظریه سرمایه اجتماعی در تحلیل وضعیت تامین اجتماعی در ایران»، در سال ۱۳۸۲، از وضع نگران کننده سرمایه اجتماعی بر اساس شاخص های اعتماد و باور به ارزش های حاکم بر جامعه گزارش می دهند که در مجموع، حاکی از فضای بی اعتمادی گسترده در سطح جامعه است. در کنار آن، مشارکت نیز وضع نامطلوب و مشابهی دارد و در میان مهم ترین مسایل جامعه از نظر مردم، در اولویت آخر قرار دارد. برخی پژوهشگران همچون محمود شارع پور، در مقاله خود با عنوان «فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن» در سال ۱۳۸۰ نیز به روند فرسایشی سرمایه اجتماعی موجود برای جوانان طی چند دهه اخیر، هم در درون و هم بیرون از خانواده اشاره دارند که توأم با رشد فردگرایی و تقدم مصالح فردی به جمعی بوده است. همین طور محمود متوسلی و علی بی نیاز در بررسی خود «رویکردی به ارزیابی سرمایه اجتماعی در اقتصاد ایران» استدلال می کنند که تفاوت کیفی رشد اقتصادی دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی اقتصاد ایران و ضعف نسبی رشد اقتصادی در دهه دوم انقلاب و بعد از آن، از تنزل سرمایه اجتماعی در اقتصاد ایران ناشی شده است.

موسوی در تحقیق خود با عنوان «مشارکت یکی از مولفه های سرمایه اجتماعی»، در بررسی خود بر روی شهروندان ۱۵ سال به بالا ساکن شهر تهران به این نتیجه رسید که در جامعه شاهد بی اعتمادی بالایی - چه در بین افراد جامعه نسبت به یکدیگر و چه عدم اعتماد شهروندان به سطوح کلان اجتماعی - می باشیم، چنانچه این عدم اعتماد به سطوح میانی یعنی نهادهای واسط و مدنی و شبکه روابط اجتماعی تسری پیدا کرده و باعث عدم شکل گیری تعاملات مستمر و دایمی بین افراد جامعه شده است و شاهد تحقق سرمایه اجتماعی در بعد ذهنی (اعتماد) و چه در بعد عینی (شبکه تعاملات یا روابط اجتماعی) نمی باشیم.

رفیع پور نیز در تحقیقی که نتیجه آن را در سال ۱۳۸۷، با عنوان «آنومی یا آشفتگی اجتماعی» به چاپ رساند، اعلام داشت، میزان اعتماد اجتماعی شهروندان تهرانی در حد قابل توجهی پایین آمده است و

تحقیق مشابهی که طی سال های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۱ صورت گرفته، حاکی از کاهش بسیار زیاد اعتماد مردم به مسئولان است (رفیع پور، ۱۳۷۸: ۱۰۸-۱۱۱).

سرمایه اجتماعی عمدتاً مبتنی بر عوامل اجتماعی و فرهنگی میباشد و شناسایی آن به عنوان یک نوع میتواند شناخت جدیدی از سیستمهای اقتصادی و اجتماعی ایجاد کند. از آنجا که جامعه ایران به شدت در حال تغییر است، بنابراین ضرورت شناخت و تعریف مفهومی سرمایه اجتماعی و سنجش آن بر اساس بستر اجتماعی و فرهنگی ایران از یک طرف و بررسی نوع و شدت تاثیر هر یک از عوامل اثر گذار بر سرمایه اجتماعی می تواند در فراهم نمودن بستر مطالعات وضعیت موجود و روند سرمایه اجتماعی در ایران راهگشا باشد؛ همچنین به گسترش ابعاد سرمایه اجتماعی کمک نموده و نیز موجب افزایش عملکرد اجتماعی و اقتصادی افراد جامعه و هدایت آنان در دستیابی به هدف ارزشمند گردد. بررسی نقش عوامل اجتماعی موثر، شرایط و زمینه های مثبت و منفی تاثیر گذار در ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی می تواند راهی برای تقویت سرمایه اجتماعی در میان افراد جامعه باشد. جوامعی که در جهت بهبود و تقویت سرمایه اجتماعی خود گام بر می دارند نیازمند سنجش میزان سرمایه اجتماعی برای ارزیابی اقدامات خود می باشند و این ممکن نخواهد بود مگر آنکه بتوانند روند صعود یا سقوط اجتماعی را در اجتماع خود تخمین بزنند. به طور قطع شناسایی عوامل موثر در ساخت سرمایه اجتماعی یکی از موارد ضروری در هر جامعه به شمار می رود. سرمایه اجتماعی در حقیقت دیالکتیکی از کنش و واکنش های روزانه افراد در جهان هستی، جهان اجتماعی و خانواده است؛ محصول آشنا بودن و آشنا شدن انسان ها با یکدیگر که با گذر زمان گسترده می شود که گاهی به صورت مثبت و گاهی منفی می باشد. در این تحقیق مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان عمده ترین مفهوم و متغیر وابسته می باشد که در سطح تحلیل فردی و بر اساس دیدگاه «پاتنام» در دو بعد شناختی (آگاهی و توجه به امور عمومی، سیاسی و اجتماعی محیط پیرامون، اعتماد و قابلیت اعتماد و هنجارهای همیاری) و بعد رفتاری (مشارکت های رسمی و غیر رسمی و عضویت در شبکه های اجتماعی)، تعریف، شاخص سازی و به عملیاتی نمودن آن خواهیم پرداخت. همچنین عوامل تاثیر گذار بر آن علاوه بر دیدگاه پاتنام، براساس دیدگاه های سایر محققین در این

حوزه به بحث کشیده خواهد شد. در اینجا مسئله اصلی نگاه به مفهوم سرمایه اجتماعی (در ایران) و عوامل اجتماعی و زمینه ای موثر بر ایجاد (شکل گیری) و حفظ سرمایه اجتماعی می باشد. شناخت و تعریف مفهومی سرمایه اجتماعی در جامعه ایران و نقش عوامل تعیین کننده موثر و کارآمد در شکل گیری آن باعث خواهد شد که شرایط و زمینه های موثر مثبت و منفی تاثیرگذار بر شکل گیری سرمایه اجتماعی، شناخته شود. در این رساله مفهوم سرمایه اجتماعی، خاستگاه ها و اهمیت آن، انواع مختلف سرمایه اجتماعی و شیوه های ایجاد آن و عوامل اجتماعی موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی و شرایط ساختاری که سرمایه اجتماعی تحت آن به وجود آمده و به بار می نشیند، مورد بررسی قرار می گیرد.

۱-۲- اهمیت تحقیق

- امروزه، سرمایه اجتماعی را یکی از اجزای ثروت ملت ها و توسعه پایدار، یکی از ابزارهای ظرفیت سازی اجتماعات، تدبیری برای پیشگیری و کاهش مشکلات اجتماعی و عاملی برای موفقیت برنامه های رفاه اجتماعی و ارتقای سلامت فردی و اجتماعی می دانند. اکنون که سال های آغازین قرن بیست و یکم را پشت سر میگذاریم، توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی و لزوم شناخت ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی و همچنین یافتن راه های مناسب ارتقای این نوع سرمایه و کاربرد آن در چهارچوب محیط اجتماعی، سیاسی، قانونی، اقتصادی و فرهنگی هر جامعه، را الزام آور می سازد. «طرح موضوع سرمایه اجتماعی به دلیل قدمت کم آن در جامعه ایرانی عمدتاً در سطح مفهومی صورت گرفته و بدان پرداخته شده است، اما ادبیات موضوعی نشان می دهد که این مفهوم در حوزه علوم انسانی بالقوه از توان نظری و تحلیلی بالایی برخوردار بوده و میتواند به عنوان یک نظریه راهگشای پیچیدگیها و تبیین کژ کارکردهای نظام های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی باشد. لازمه توسعه وجود سه ضلع توسعه سرمایه انسانی، سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی در هر جامعه ای است. کاهش هر کدام از سرمایه ها می تواند عامل کندی در روند توسعه باشد» (بهزاد، ۱۳۸۴: ۸۳ و طاعت، ۱۳۸۲: ۸).
- امروزه سرمایه اجتماعی، نقش بسیار مهم تر از سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی را در جوامع ایفا می کند و شبکههای روابط جمعی و گروهی، انسجام بخش میان انسان ها، سازمان ها و انسان ها و سازمان ها با سازمان ها میباشد. سرمایه اجتماعی از ناحیه همبستگیهای اجتماعی و وجود اعتماد متقابل بین مردم و مردم و حکومت حاصل می شود و در مقایسه با سایر سرمایهها، به علت اینکه باعث یکپارچگی و قوت جمعی می شود، حداقل از نظر اقتدار ملی از اهمیت بیشتری برخوردار است؛ کیفیت و چگونگی دولت با توجه به غنی بودن سرمایه اجتماعی مانند شبکههای همکاری و تعاون، معیارهای مشارکت مدنی و روحیه اعتماد تغییر میکند. با توجه به اهمیت سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی و اجتماعی جامعه، باید آن را یک مقوله مهم اجتماعی- فرهنگی دانست؛ چرا که در این حالت مشارکت اجتماعی افراد به حداکثر می رسد و بهبود عملکرد افراد را منجر میشود؛ و از سوی دیگر نظر به اینکه سرمایه اجتماعی دارای ابعادی چون مشارکت جمعی، اعتماد متقابل و

احساس هویت جمعی است، ضروری است تا به بررسی این موضوع پرداخت که، چگونه می توان به ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی در جامعه و افراد دست یافت.

«راهکار ارایه شده از طرف بانک جهانی در خصوص سرمایه اجتماعی، بین سرمایه اجتماعی درون گروهی و برون گروهی ایجاد تعادل می کند که این امر به نفع جامعه می باشد؛ و عدم پیوند این دو با همدیگر و یا با منافع عمومی به ضرر جامعه عمل خواهد کرد» (ایمانی، ۱۳۸۲: ۱).

توجه به مسایلی همچون احساس رضایتمندی افراد، گسترش نهادهای مدنی و مشارکت، اعتماد عمومی وفاق اجتماعی، قانون گرایی و وجدان فردی و اجتماعی (که این مفاهیم همگی از شاخص های مهم سرمایه اجتماعی محسوب می شود) نشان دهنده اهمیت بررسی سرمایه اجتماعی می باشد. با توجه به تحولات عرصه سیاست و اقتصاد و دگرگونی نقش دولت ها، ضرورت شکلگیری و فعال شدن نهادهای مردم مدار و مردم محور و حیاتی شدن مشارکت اجتماعی، مفهوم اعتماد که کلید واژه

«سرمایه اجتماعی» است، اهمیت بینظیر یافته است. سنجش سرمایه اجتماعی میتواند فعالیتی برای ساختن سرمایه اجتماعی باشد (موسوی، ۱۳۸۶: ۹-۴). وقتی می گوئیم میزان سرمایه اجتماعی در جامعه ای بالا است منظورمان این است که «پابندی اعضای آن به قرارها و تمایل آنها به حفظ قول و قرارها زیاد است، حس اعتماد متقابل و همکاری، به ویژه در اموری که به لحاظ اجتماعی پسندیده می باشد، در بین اعضای آن زیاد است و این که روحیه فرصت طلبی در آنها اندک می

باشد» (خضری، ۱۳۸۴: ۸). آنچه که حائز اهمیت است این است که طیف وسیعی از منابع ایجاد کننده سرمایه اجتماعی را بشناسیم و امکانات و محدودیت های هر یک را تشخیص دهیم. بنابراین انتخاب منبع ایجاد کننده سرمایه اجتماعی دارای اهمیت است، به طور قطع ابزارهای نهادی نمی توانند ب

طور کامل جایگزین عوامل خودجوش یا بیرونی گردند و این عوامل نیز نمی تواند جایگزین ابزارهای نهادی شوند. می توان گفت که فرآیند شکل گیری و انباشت سرمایه اجتماعی، طولانی است و به نحوی تدریجی و نا آشکار رخ می دهد .

آنچه اهمیت انجام این تحقیق را دو چندان میکند، شناخت عوامل اجتماعی و نقش آنها در ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی میباشد. در بستر اجتماعی، معنی گذر از جامعه سنتی به جامعه مدنی مدرن،

قابل رویت است. در دومین گذار بایستی به دنبال ایجاد سرمایه اجتماعی جدید باشیم. در جوامع غربی هر فرد عضو گروه های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، ادبی و... است و پایگاه اجتماعی افراد به واسطه تعلق به این گروه ها تبیین میشود. در این گذار، سرمایه های گذشته را نباید دور ریخت و نابود کرد اما شکلی پویاتر و نوین بایستی رشد کند.

تغییرات فکری و پیدا شدن روحیه تفرد در خانواده های گروه خویشاوندی اثر گذاشته و روابط متقابل میان خانواده هایی که تحت عنوان یک شبکه خویشاوندی قرار داشتند به سستی گراییده است. بر اثر کاهش مبادلات اجتماعی میان خانواده ها و ضعف روابط خانوادگی نوعی حالت تک افتادگی و انزوا خانوادگی پدید آمده است که این خود آسیب های اجتماعی - روانی فراوانی در بر خواهد داشت (وثوقی و نیک خلق، ۱۳۸۱: ۱۸۷). سرمایه اجتماعی به واسطه ارتباطش با سایر پدیده های بنیادین جامعه نظیر: نظم اجتماعی، وفاق اجتماعی، رضایت اجتماعی، تعهد و پیوند اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط و تعاملات اجتماعی، امنیت و احساس امنیت اجتماعی و مشارکت اجتماعی، از اهمیت ویژه ای برای مطالعه و تبیین برخوردار است. و از آنجا که سرپرستان خانوار می توانند به عنوان منبعی برای انتقال و حفظ سرمایه اجتماعی برای نسل های بعد باشد، حایز اهمیت است که میزان آن را در بین سرپرستان خانوار بررسی کرده و با شناسایی میزان سرمایه اجتماعی و عوامل موثر به تقویت آن پرداخته و با شناخت ضعف ها برنامه ریزی هایی برای نسل های بعد داشته باشیم.

۱-۳- سوالات تحقیق

۱-۳-۱- سوالات اصلی:

۱. میزان سرمایه اجتماعی چقدر است؟

۲. عوامل اجتماعی موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی چیست؟

۱-۳-۲- سوالات فرعی:

۱. چه رابطه ای میان سن و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۲. چه رابطه ای میان سطح تحصیلات و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۳. چه رابطه ای میان اعتقادات دینی و پایبندی به آن و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۴. چه رابطه ای میان نوع مالکیت منزل مسکونی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۵. چه رابطه ای میان طول مدت اقامت در شهر (تهران) و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۶. چه رابطه ای میان میزان ساعات تماشای تلویزیون و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۷. چه رابطه ای میان میزان ساعات مطالعه روزنامه و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۸. چه رابطه ای میان میزان استفاده از مواد آموزشی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۹. چه رابطه ای میان میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۰- چه رابطه ای میان تجربیات طول دوره زندگی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۱. چه رابطه ای میان درآمد و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۲. چه رابطه ای میان طبقه اجتماعی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۳. چه رابطه ای میان وضعیت شغلی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۴. چه رابطه ای میان نوع شغل و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۵. چه رابطه ای میان اندازه خانوار و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۶. چه رابطه ای میان تعداد مشاغل و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۷. چه رابطه ای میان اشتغال همسر فرد و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۸. چه رابطه ای میان هزینه سفر و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱۹. چه رابطه ای میان مسافت سفر و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
۲۰. چه رابطه ای میان فردگرایی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
۲۱. چه رابطه ای میان روابط خویشاوندی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
۲۲. چه رابطه ای میان میزان کاربرد زور در گروه ها و شبکه های اجتماعی و سرمایه اجتماعی وجود دارد؟

۱-۴- اهداف تحقیق

۱-۴-۱- اهداف اصلی:

۱. سنجش سرمایه اجتماعی

۲. بررسی عوامل اجتماعی موثر بر شکل گیری سرمایه اجتماعی

۱-۴-۲- اهداف فرعی:

۱. بررسی رابطه میان سن و سرمایه اجتماعی

۲. بررسی رابطه میان سطح تحصیلات و سرمایه اجتماعی

۳. بررسی رابطه میان اعتقادات دینی و پایبندی به آن و سرمایه اجتماعی

۴. بررسی رابطه میان نوع مالکیت منزل مسکونی و سرمایه اجتماعی

۵. بررسی رابطه میان طول مدت اقامت در شهر(تهران) و سرمایه اجتماعی

۶. بررسی رابطه میان میزان ساعات تماشای تلویزیون و سرمایه اجتماعی

۷. بررسی رابطه میان میزان ساعات مطالعه روزنامه و سرمایه اجتماعی

۸. بررسی رابطه میان میزان استفاده از مواد آموزشی و سرمایه اجتماعی

۹. بررسی رابطه میان میزان استفاده از اینترنت و سرمایه اجتماعی

۱۰. بررسی رابطه میان تجربیات طول دوره زندگی و سرمایه اجتماعی

۱۱. بررسی رابطه میان درآمد و سرمایه اجتماعی

۱۲. بررسی رابطه میان طبقه اجتماعی و سرمایه اجتماعی

۱۳. بررسی رابطه میان وضعیت شغلی و سرمایه اجتماعی
۱۴. بررسی رابطه میان نوع شغل و سرمایه اجتماعی
۱۵. بررسی رابطه میان اندازه خانوار و سرمایه اجتماعی
۱۶. بررسی رابطه میان تعداد مشاغل و سرمایه اجتماعی
۱۷. بررسی رابطه میان اشتغال همسر فرد و سرمایه اجتماعی
۱۸. بررسی رابطه میان هزینه سفر و سرمایه اجتماعی
۱۹. بررسی رابطه میان مسافت سفر و سرمایه اجتماعی
۲۰. بررسی رابطه میان فردگرایی و سرمایه اجتماعی
۲۱. بررسی رابطه میان روابط خویشاوندی و سرمایه اجتماعی
۲۲. بررسی رابطه میان میزان کاربرد زور در گروه ها و شبکه های اجتماعی و سرمایه اجتماعی